

SOTAINVALIDIEN SAIRASKOTIEN LYHYT HISTORIA

Suomen vuosina 1939–1945 käymissä sodissa vammautui yli kaksisataatuhatta henkilöä. Pysyvä, vähintään kymmenen prosentin suuruiseksi arvioitu invaliditeetti jäi noin 96 000 henkilölle. Talvisodan jälkeen ensimmäiset vaikeasti vammautuneet sotainvalidit alkoivat kotiutua sotasairaaloista. Tässä yhteydessä havaittiin, että sotainvalidien jälkihuolto oli käytännössä järjestämättä eikä lainsäädäntö ollut tilanteen tasalla. Noin puoli vuotta talvisodan päättymisen jälkeen, 18.8.1940, perustettiin sotavammaisten huolto-, etu- ja veljesjärjestöksi Sotainvalidien Veljesliitto – Krigsinvalidernas Brödräförbund ry. Sotainvalidien etujen valvomisen lisäksi liiton tavoitteena oli alusta asti invalidien palauttaminen mahdollisimman suuressa määrin työelämään. Liitto toimi yhteistyössä Suomen Punaisen Ristin ja Lotta Svärd -järjestön kanssa. Toiminnan alkuvaiheen takuumiehenä toimi liiton kunniapuheenjohtajaksi asetettu C.G.E. Mannerheim.

Sotainvalidien Veljesliiton toiminta organisoitui aluksi paikallisesti alaosastojen kautta, joista myöhemmässä vaiheessa muodostettiin 18 piirijärjestöä. Lisäksi Ruotsiin perustettiin yksi piirijärjestö. Sodissa vammautuneet herättivät muussa väestössä myötätuntoa, mistä osoituksena olivat lukuisat tuottoisat Veljesliiton varainkeräykset. Liiton toimintaa onkin rahoitettu vuosikymmenten ajan pitkälti kansalaisille, yrityksille

ja yhteisöille suunnattujen keräysten avulla.

Sotainvalidien Veljesliiton perustamisen ja valtiovallan sotainvalidien suuntaan tekemien kädenojennuksien taustalla voidaan nähdä kaksi erillistä intentiota: inhimilliset ja kansantaloudelliset tekijät. Sotien aikana syntynyt asevelihenki oli vaikuttava voima, ja sotainvalidien etujen valvomista pidettiin kunniavelkana, joka oli maksettava. Toisaalta invalidien alentuneella työkyvyllä oli merkitystä sekä yksityistalouksien että kansakunnan tulonhankkimiskyvyille, ja valtiovallan intresseissä oli pyrkiä tukemaan väestön työkykyä kaikin keinoin. Myös sotainvalidit itse olivat usein motivoituneita elättämään itsensä ja perheensä. Jatko- ja Lapin sodan jälkeen noin 2,5 prosenttia kansakunnasta oli sodissa vammautunutta, ja vammautumiset koskettivat välillisesti huomattavasti suurempaa osaa väestöstä.

Ensimmäinen merkittävä sotainvalideja koskeva lainsäädännöllinen uudistus, sotatapaturlaki, astui voimaan vuonna 1941. Lain tarkoituksena oli maksaa invalideille korvausta menetetyistä terveydestä. Seuraavana vuonna laadittiin laki sotainvalidien työhuollosta. Lain keskeisenä tavoitteena oli sotainvalidien kuntouttaminen takaisin työelämään. Edellä mainitut lait yhdistänyt ja sotainvalidien tilanteeseen kokonaisvaltaisesti vastannut sotilasvammalaki astui voimaan vuonna 1948. Sotilasvammalakiin

on tehty myöhemmin useita muutoksia ja lisäyksiä, mutta se on säilynyt vuosikymmenten läpi sotainvalidien oikeuksia määrittelevänä kulmakivenä.

1960-luvulle tultaessa sotainvalidien kuntoutuksen tavoitteeksi alkoi nousta invalidien työelämään palauttamisen sijaan työ- ja toimintakunnon ylläpito. Veljesliitto hankki vuonna 1957 Helsingin Kaskisaaresta kiinteistön, jonne keskitettiin amputoitujen kuntoutus. Muita sotainvalidien kuntoutuksesta 1960-luvun alussa vastanneita yksiköitä olivat aivovammaisten Suitian invalidikoti ja Kauniala. Laitoskuntoutuspaikoista oli kuitenkin pulaa. Merkittävä paikkalisäys saatiin, kun Mikkelin maalaiskunnassa sijaitsevan, kansalaissodan valkoisen puolen sotainvalideille tarkoitetun Kyyhkylän invalidikodin yhteyteen perustettiin Sotainvalidien Veljesliiton ylläpitämä kuntoutuslaitos.

Kuntoutustoimintaa alettiin vähitellen toteuttaa Veljesliiton omistuksessa olevien kiinteistöjen lisäksi muissakin yksiköissä, ensimmäisenä Punkaharjulla ja myöhemmin monissa terveyskylpylöissä. Kuntoutustoiminta laajeni nopeasti: kun vuonna 1970 kuntoutukseen eri yksiköissä osallistui noin tuhat sotainvalidia, vuonna 1980 luku oli jo 9300. Kuntoutukseen olivat aluksi oikeutettuja vain sotainvalidit, joiden haitta-aste oli vähintään viisikymmentä prosenttia. Varsinkin Kauniala toimi kuntouttavan lääkinnällisen hoidon osalta yhteiskunnallisena edelläkävijänä: ajatus vanhuksen palaamisesta kotihoitoon kuntoutusjakson päätyttyä oli tuon ajan käytänteistä poikkeava.

1970-luvulla oli ilmeistä, että sotainvalidien laitospaikkojen määrä oli riittämätön. Samalla kun sotainvalidit vanhenivat, heidän vaivansa usein nuortuivat ja aiheuttivat liitännäissairauksineen jopa lähtötilannetta hankalampia toimintakyvyn vajauksia. Lisäksi monet sotainvalidit varsinkin maaseudulla elivät huomattavan puutteellisissa olosuhteissa, joihin heillä ei varojen puutteen ja toimintakyvyn vajavuuksien vuoksi ollut edellytyksiä tehdä tarvittavia muutoksia. Tilannetta lähdettiin korjaamaan vuosina 1974–1978 järjestetyllä Sairaala sotavammaisille -keräyksellä, joka tuotti noin 27 miljoonaa markkaa. Keräyksen tuoton,

valtionavun ja Raha-automaattiyhdistyksen tuella rakennettiin Kaunialan yhteyteen uudisrakennus, joka paransi sotainvalidien laitoshoidon ja -kuntoutuksen mahdollisuuksia.

Ensimmäinen vakituiseen asumiseen tarkoitettu piirijärjestön omistama ”ukko-koti”, sotatuberkuloottisten invalidien hoitoon keskittynyt Pirkka-Hämeen Honkala Hämeenkyrössä, oli aloittanut toimintansa jo vuonna 1948. Järjestyksessään toinen sotainvalidien asumispalveluita tuottanut yksikkö oli vuonna 1958 Ruokolahdella avattu Sepänmäen veljeskoti, joka oli puolestaan tarkoitettu vaikeassa sosiaalisessa asemassa oleville, ilman vakituista asuinpaikkaa eläville invalideille. Vuonna 1976 Veljesliitossa käytiin keskustelua suhtautumisesta mahdollisiin sairaskotihankkeisiin. Tuossa vaiheessa liiton kantana oli, että samalla, kun kuntoutustoimintaan haluttiin panostaa, sotainvalidien asumispalveluiden järjestämisen nähtiin toteutuvan luontevasti osana muuta yhteiskunnallista vanhustenhuoltoa. Perusteena mainittiin muun muassa, ettei sotavammaisia haluttu eristää muusta yhteiskunnasta. Kuitenkin vuonna 1978, lähinnä paikallisen aktiivisuuden seurauksena, aloitti toimintansa Joensuuun rakennettu Pohjois-Karjalan Sairaskoti, jonka valtion Tapaturmavirasto hyväksyi sotilasvammalain mukaiseksi sotainvalidien erityishuoltolaitokseksi. Vastaavan paikallisen aktiivisuuden ansiosta rakennettiin myös Iisalmen sairaskoti, joka aloitti toimintansa vuonna 1982.

1980-luvulle tultaessa alkoi esiin nousta entistä vahvemmin kysymys sotainvalidien vanhuudenaikaisen hoidon järjestämisestä. Oikeutus ja suoranainen velvoite järjestää tarvittaessa sotainvalidien laitoshuolto oli jo aiemmin kirjattu sotilasvammalakiin ja niin sanottuun kuntoutusasetukseen. Sosiaali- ja terveysministeriö asetti vuonna 1983 Sairaskotityöryhmän, jonka tehtävänä oli kartoittaa ja suunnitella sotainvalidien hoitoon ja asumiseen liittyviä tarpeita ja taloudellisia reunaehdoja. Työtä jatkoi seuraavana vuonna perustettu Sotainvalidien Sairaskotityöryhmä II. Työryhmien rooli muodostui keskeiseksi sairaskotitoiminnan tulevaisuuden kannalta.

Ensimmäinen työryhmä arvioi vuonna 1984 uusien laitoshuoltopaikkojen tarpeen olevan noin kahdeksansataa paikkaa, jotka tulisi rakentaa noin 150 paikan vuosivauhtia. Laitoshoidon ohella työryhmä piti tärkeänä kuntoutuksen vahvaa asemaa sotainvalidien kotona asumisen tukijana. Edelleen todettiin, että sairaskodeilla piti olla hyvät sairaanhoitolliset valmiudet. Jo laitosten perustamista suunniteltaessa työryhmä otti kantaa myös siihen, miten kiinteistöjä ja niiden toimintoja olisi mielekästä käyttää alkuperäisen käyttötarkoituksen tullessa täytetyksi. Toisin kuin aiemmin, myös Veljesliiton johto asettui nyt tukemaan ajatusta sairaskodeista sotainvalidien loppuelämän asuinpaikkoina. Edellä mainittujen veljes- ja sairaskotien rinnalle eri puolille maata alkoikin vähitellen nousta yhä uusia sairaskoteja.

Määritelmällisesti sairaskodilla tarkoitetaan valtion Tapaturmaviraston (myöhemmin Valtiokonttori) sairaskodiksi hyväksymää yksikköä, joka tuottaa sotainvalidien kodinomaista laitoshoidoa sekä -kuntoutuspalveluita. 1980- ja 1990-luvuilla Suomeen perustettiin myös useita sotainvalideille tarkoitettuja asumispalveluyksiköitä, jotka eivät kuitenkaan olleet sairaskoteja. Sairaskotien perustamisessa paikallisilla piirijärjestöillä oli luonnollisesti merkittävä rooli. Rakennushankkeita vauhditti myös Tapaturmaviraston myönteinen suhtautuminen asiaan. Rakentamiskustannukset jakaantuivat tyypillisesti valtion, Raha-automaattiyhdistyksen, kaupunkien ja kuntien sekä yksityisten toimijoiden kesken.

Sairaskoteja rakennettiin lopulta 21, ja niiden laitospaikkaluku oli yli 1200 paikkaa. Kaunialan ja Kyyhkylän erityishuoltolaitokset mukaan laskettuina paikkamäärä nousi noin 1600:een. Kaunialan ja Kyyhkylän ohella paikkamäärältään suurimpia sairaskoteja ovat olleet Tampereella sijaitseva Tammenlehväkeskus (150 paikkaa), Joensuun Kuntohovi (142 paikkaa), Iisalmen Veljeskoti (124 paikkaa), Oulunkylän kuntoutussairaala (108 paikkaa) sekä Oulaisten Taukokangas (100 paikkaa). Keskimäärin hoitopaikkoja on ollut alle 60 sairaskotia kohden. Yksiköiden nimeäminen ei ollut yhtenäistä, ja niinpä keskenään vastaavia hoitolaitoksia on kut-

suttu sekä veljes- että sairaskodeiksi. Hoito- ja kuntoutuslaitosten liitto (Hokuli ry) käyttää nykyään pelkkää veljeskoti-nimitystä.

Sairaskotien omistusjärjestelyitä on toteutettu monin eri tavoin. Yli puolessa tapauksista laitoksen omistaja on alun perin ollut tarkoitusta varten perustettu säätiö. Useimmiten alueen kunnat ovat olleet määräävässä asemassa omistajatahojen hallituksissa. Sotainvalidien määrän vähetessä ja sairaskotien alkuperäisen tehtävän alkaessa tulla täytetyksi sekä tiloille että niissä tuotettaville palveluille on ollut tarpeen etsiä uusia asiakasryhmiä. Monissa sairaskodeissa toiminta on yhtiöitetty tai palvelujen tuottamisesta vastaa yksityinen toimija. Myös omistussuhteissa on tapahtunut useita muutoksia – viimeksi 1.11.2019 sotainvalidien kuntoutuksen lippulaiva, Kaunialan Sairaala Oy, siirtyi kokonaan Vantaan kaupungin omistukseen. Toisen perinteikkään toimijan, Kyyhkylän, historiassa kääntyi puolestaan uusi lehti, kun sen sotainvalidiasukkaat muuttivat 1.9.2019 Mehiläinen Hoivapalvelut Oy:n tiloihin.

Sotainvalidien Veljesliiton sääntöjen mukaan piirijärjestön toiminta lakkaa, kun sen jäsenien lukumäärä alittaa kaksikymmentä henkilöä. Vuoden 2019 lopussa sotainvalideja arvioidaan olevan Suomessa noin 1100 henkeä, ja kaikki piirijärjestöt jatkavat edelleen toimintaansa. Sotainvalidien Veljesliitto on itse arvioinut jatkavansa toimintaansa 2020-luvun puoliväliin saakka. Perinteen vaalijaksi ja tuolloin jäljellä olevien sotainvalidien etujärjestöksi on suunniteltu jo olemassa olevaa toimijaa, Sotainvalidien Perinnejärjestöä.

Veljeskotien maantieteellinen verkko on ollut alkujaan hyvinkin kattava. Luonnollisesta poistumasta johtuva sotainvalidien määrän suhteellinen ja absoluuttinen vähenemä on ollut joutuisaa ja pakottanut monet veljeskodit muokkaamaan toimintaansa oleellisesti uudelleen. Nykyiset sopimukset sairaskotien ja Valtiokonttorin välillä ovat voimassa vuoden 2022 loppuun, minkä jälkeen nykyisestä tavasta järjestää sotainvalidien asumispalvelut jouduttaneen luopumaan ja sotainvalidien laitoshoido täytyy toteuttaa muilla keinoin.

Sotainvalidien laitosasumisen ja -kuntou-

tuksen kääntyessä loppusuoralle on herännyt kysymys sairaskotien tulevaisuudesta. Sairaskotien toiminnan seurauksena Suomessa on maantieteellisesti kattava, kuntoutustoitintaan suunniteltu kiinteistöverkko, minkä lisäksi sairaskotien palveluksessa on edelleen laaja joukko kuntoutuksen ammattilaisia. Kuntoutuksen keskittämisen terveydellisistä ja taloudellisista eduista on olemassa vankkaa tutkimusnäyttöä, ja olisi yhteisen edun mukaista, että sairaskotien käytössä olevat resurssit hyödynnettäisiin mahdollisimman tehokkaasti myös jatkossa. Sanna Marinin hallituksen suunnittelema sote-järjestelmä tarjoaa tähän hyvät mahdollisuudet – on vain huolehdittava, että sairaskotien resurssit tulevat huomioitua maakunnallista suunnittelutyötä tehtäessä.

Sotainvalidien sairaskotien toiminta on saanut oikeutuksensa yhteiskunnallisista ja henkilökohtaisista katastrofeista. Sairaskodit on alun perin perustettu siksi, että sodat riisivät kymmeniltä tuhansilta ihmisiltä terveyden ja työkyvyn joko kokonaan tai osittain. Sairaskotien toiminnan hiipumisesta tulisi-kin haikeuden sijaan ennen kaikkea iloita: ilmiö kertoo siitä, että Suomi on välttynyt pitkään aseellisilta konflikteilta, eikä uusia sotainvalideja ole tullut entisten tilalle.

Matias Lahti, ylilääkäri, Keski-Suomen Sairaskotisäätiö, Sotainvalidien Sairaskoti

Kirjallisuutta

Honkasalo, Markku (2004) Sotainvalidityötä Pohjois-Savossa. Sotainvalidien Veljesliitto Pohjois-Savon Piiri R.Y, Jyväskylä.

Honkasalo, Markku (2019) Satakunnan sotainvalidipiirin 75 vuotta: veljellistä apua ja vertaistukea. Sotainvalidien Veljesliiton Satakunnan piiri ry, Pori.

Hoppu, Tuomas (2015) Sotainvalidien Veljesliiton historiaa. Teoksessa Sotainvalidit edellä käyden – vammoista huolimatta: Sotainvalidien Veljesliitto 75 vuotta. Sotainvalidien veljesliitto ry, Helsinki.

Sotainvalidien Sairaskotityöryhmä II (osa I). Työryhmämuistio 1985:17. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.

Sotainvalidien Sairaskotityöryhmä II (osa II). Työryhmämuistio 1985:32. Sosiaali- ja terveysministeriö, Helsinki.